

Исаев К.

ААЛАМДАШТЫРУУ ЖАНА ТҮРК ДҮЙНӨСҮН БЕКЕМДӨӨДӨ БИЛИМ МАСЕЛЕЛЕРИ

Исаев К.

ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРЕПЛЕНИИ ТУРЕЦКОГО МИРА И ГЛОБАЛИЗАЦИИ

XXV кылымдын башталышы менен жерде жашаган адамдын турмушунда мурунку кылымдарда цивилизацияларда болуп көрбөгөндөй өзгөрүүлөр күтүлүүдө. Батыштан кара булуттай каптап келе жаткан ааламдаштыруу (глобализациялоо) жүрүшү бир жагынан, адамды ата – журтунан, айылынан, үй-бүлөсүнөн ажыратып дүйнөнүн жаранына (космополит) айлантуу, Эл аралык жарандык коомду, демократияны, дүйнөлүк капитализмди жана улут аралык мамлекетти түзүүгө баратса, экинчи жагынан бирдиктүү дүйнө бириндейт, батыш капитализминин кризиси күчөйт, ааламдаштыруунун терс кесепеттери көбөйөт, өнүгүүнүн дүйнөлүк ордосу, багыты алмашат, үчүнчүдөн – улуттук ренессанс, улуттук кайра жаралуу күчөп, жаңы шартта «улут-мамлекет» гүлдөп, жарандардын түзүүчүлүк күжүрмөн чыгармачылыгынын улуттук-социалдык бүтүндүктөрдүн пассинардуулук толук ачылышына багыт берүү күчөшү зарыл. Бул татаал, оор, көп жактуу жана карама-каршылыктуу маселенин ийгиликтүү чечилиши билимдин социалдык маани-маңызынын өзгөрүшү, жарандардын сапаттуу билиминин деңгээлине жана билим берүүчү мугалимдердин социалдык касиеттерине түздөн-түз байланыштуу.

Келечекте ХХУ кылымдын мектеби жана мугалими заманга жараша такыр жаңы деңгээлде жана жаңы социалдык-адептик касиеттерде болоору күтүлүүдө.

Азиядагы эң байыркы калктардын бири катары кыргыздын илим жана билимдүүлүгү боюнча узак салты жана жолу болгон. Көп кылымдарга созулган көчмөндөр цивилизациясы маалында илим жана билим берүүчүлүк да жашоонун көчмөндүк ыңгайына ылайыкташтырылган. Туруктуу жана жалпы улуттук жазуу болбогондон кийин, баардыгы ооз эки түрүндө өнүккөн. Билимге умтулуучулук улуттук табит насибине, менталитетине, ошол эле учурда улуттук менталитетин түзүүчү жана өркүндөтүүчү болгон (5). Кыргыздын философиясы «теңирчилик» да рухий дөөлөткө, терең ар түрдүү билимге негизделген жана элдик адептик, насиптик эрежелерин эстетикалык идеалдуулук жана чыгармачылык ойлорун камтыган. Оозеки түрүндөгү дүйнөтүюм, дүйнө түшүнүм, дүйнө таанымы муундан муунга өтүп, соңку урпактарга уңгулуу сабак болуп келген. Байыркы аң сезим үчүн Теңир ыйык болуу менен жер, суу, өмүр, өлүм, ак-кара дүйнө бири-бирин толуктап болмушту ар түрдүү кылып дүйнөнүн өзгөрүп турушун түшүндүргөн.

Элдик оозеки чыгармалардын үлгүлөрүндө, эпосто, жомокторунда, түрк элдеринин жазмаларында акыл жана билим, уят жана ишенич, адал жана арам, кыргыздын жан дүйнөсүнүн эң баалуулуктардан экендиги жөнүндө ташка алтын менен баскандай сакталып, муундан-муунга өтүп келген.

Акыл – эстин булагы дүйнө таанымдын очогу болгон дүйнөлүк даракка салыштырган «Манас» эпосу – кыргыздын ар тараптуу билимдүүлүгүнүн айныгыс далили. Тилекке каршы «Манас» эпосунун бул жагы изилдене элек. «Манас» энциклопедиясында билим, илим жана башка деген түшүнүктөр чечмеленбеген, аларга маани берилбеген.

Тоодой сөздүн томуктай түйүнү болбогон макалдар ары нуска, ас сөзгө терең ой сыгызгыган, көркөмдүгү ыр ыргагына айланып, Эл элегинен эчен ирет түп, сыналган көңүлгө уялаган руханий курч курал – «акыл байлыгы-азайбас байлык», «билим-дүүгө дүйнө жарык», «билим – деңиз, акыл - кайык», «акыл – тоспогон тон, билим – түгөнбөгөн кен», «жаш - улук эмес, акыл - улук», «кылыч – курал эмес, акыл курал», «билим болбой, илим болбойт», «билимди сатып албайт, аны касып алат» деп акылды, билимди, кадемдеп, кастарлап, акылсыздыкты, билимсиздикти, наадантыкты «акылы аздын азабы көп», «баш иштебесе, бутка күч келет» (19) - деп мазактаган. ХУ кылымдын акылман ойчулдарынын бири Махмуд Ибн Хусейин Аль-Кашкари «бакыт белгиси - билим» - «Түркий тилдер сөздүгү» деген китебинде толук чечмелеген. «Мен өзүм деп жазган үчүн аалим Махмуд Кашкари – түрктөрдүн тили өткү чечнинен, айтары ачык жетигинен, көөдөнү эң тегинен, эң ак сөөк тектүүсүнөн, найзасы таамай эптүүсү болуусу менен бирге», ал чечен акылдуу, билимдүү, саясий жана рухтук мүмкүнчүлүктөрү кеңири ачылган чыгармачыл инсан болгон. Анын «Түркий тилдер сөз жыйнагы» биларман адистердин адилеттүү пикири боюнча «...бир катар түркий тилдердин фонетикасы, грамматикасы жана лексикасын өтө дилгир жана өтө кылдат байкоолорунун сөздүн толук маанисиндеги алтын бүтүнчөлөрүнөн болуп, ошондой эле какандын (кара кагандын) түркмөндөр өгүз, йогма, чигил, кыргыздар тууралуу баа жеткис лингвистикалык, этнографиялык, фольклордук, географиялык, тарыхый маалыматтарды биздин заманга жеткизип берген бирден-бир турпатка ээ чыграма болуп эсептелет» (10). Кыргыз эң байыркы түрк элдеринен билимге, илимге эң жакын экендигин дагы бир энциклопедисти Жусуп Баласагын «Билим менен жазылат

баардык терс түйүн. Билим бил, акыл ук, жашоонду ондо» - деген. «Куттуу билим» китебинин мазмуну – маңызын түзгөн терең ой толгоолор көчмөн цивилизациясында билимдин ордун ээлейт.

Мындан миңдеген жылдар илгери жазылган китепте – бийлик тереңдик негизинде билим деңизи каниет деген өлбөс-өчпөс философия толук чечмелеген.

Акыл пайда болсо – улуулук тоолор,

Билим кимде болсо – билик болоор.

Акыл болсо пайдасын Эл көп көрөөр,

Билим билсе азис тирлик өткөрөөр, - деп «Кут билим» билимдүүлүктү, акылдуулукту салтанаттаган. Көрсө кут бийликте, не пастыкта эмес. Ал жакшылыктын баардык чөйрөсүн камтыган даана касиет – адилеттүүлүк, айкөлдүк, чындык, ырыс – дөөлөт, ынсап каниеттин башатынан жаралгандыктан – билимдүү адам акылман, боорукер, кечиримдүү, айкөл, ак дилдүү, бактылуу. Көп кылымдар боюу биздин көчмөн атабабалар Куттуу билимди туу тутуп, «Кут илимге эшик ачык» деп жашап өтүшкөн (21).

Албетте, билимдин көлөмү, тереңдиги, ар түрдүүлүгү көчмөндүк жашоонун ыңгайына жараша болсо керек. Ошондуктан, табиятты жана анын оош кыйышын ылайыкташуу дүйнө таанымдын аалам дүйнө кайдан жана эмнеден кандайча жаралган деген философиялык суроолорго жооп издеген, малды багуунун ыкмаларын издеген, адеп, абийир, уят, намыс, калыстык, теңдик сыяктуу адамдык сапаттардын калыптанышы кыргыздын көчмөндүк доордогу тарбия – билимдин мазмуну – маңызын түзгөн.

Жаштарга билим – тарбия берүүдө үй – бүлөнүн, ата-эненин жана жомокчу, санжырачы, манасчы, ырчы сыяктуу өнөрчүлөрдүн эмгектери зор жана алмаштыргыс болгон. Билимдүү молдолор, алар калк арасында өтө абройлуу болушкан.

Кыргыздардын миңдеген жылдарга созулган көчмөндүк цивилизациясында телегейи-тегиз гүлдөгөн бейпилдикте, бейкуттукта жашаган «кел-кел» замандары душмандан жеңилип, чабылып, таруудай чачырап, тентиген «кет-кет» замандарда да болгон. Бирок, Азиянын кең мейкиндигинде жашап өткөн далай элдер, калктар көптүгүнө карабастан аты – жыты өчүп, карт тарыхтын барактарында гана калган. Ал эми кыргыз эли Борбордук Азиядагы эң байыркы Эл катары өз тегерегине башка тектеш, боордош элдерди бириктирүү үчүн, асыл идеялар үчүн кыргыз деген башка ар түрдүү аталыштарга баргандыгын тарыхчылар далилдөөдө жана муну жалпы элдин сабырдуулугу, айкөлдүгү жана кендиги катары көрсөтүшүүдө. Өтүп кеткен сак, хунн, усун, көк түрк, турган, өгүс, карлук, торгаш, карахашуу, Кокон хандыгы ж.б. тарыхтарда кыргыз элинин өз орду, өз жүзү бар.

Ошого карабастан, «кыргыз» деген наам менен аз сандагы улуттук миңдеген жылдар боюу жашап калышы табышмак боюнча калууда жана анын себептерине ишенимдүү далилдер жарыялана элек.

Менимче, элдин Рух дөөлөтүнүн тереңдиги, анан ар түрдүүлүгү калктын Жан дүйнөсүнүн тазалыгы, маданияттуулугу, адептүүлүгү улуттук элитанын баатырлыгы, намыскөйлүгү аныкталгандыгы тарыхтын тар кечүүлөрүнө бийик ашууларына карабастан калктын Аман-эсеп сакталышына көмөктөш болгон. Ошондуктан, кыргыз адамзаттын дүйнөлүк Рух дөөлөтүнө, маданият мухитине, эч бир калктыкына окшобогон өз салымын кошкон. Эгерде, кыскача аларды санап өтсөк төмөнкүлөр: биринчи «Манас» эпосу; экинчи, «Теңирчилик» философиясы; үчүнчү «Кыргыз санжырасы»; төртүнчү, турмуш-тиричиликти сүрөттөгөн эпостор жана элдик жомоктор; бешинчи, комуз жана кыргыз музыкасы; жетинчи кыргыздын дүйнө кабылдоосу, дүйнө таанымдын чагылдырган оймо чиймелер; сегизинчи Махмуд Ибн Хусейн Аль-Кашкари «Түркий тилдер», Жусуп Баласагындын «Кут билим» баш болгон жалпы түрк элдерине тийиштүү энциклопедиялык китептер; тогузунчусу, байыркы Орхон – энесай, түрк рун жазуу эстеликтери ж.б. (19).

Жалпы элдик Рух дөөлөттөрдүн сакталышына жана калктын калың катмарына жеткирүүдө мугалимдик агартуучулук кызматын аткарган калк арасында жогору бааланган манасчылар, ойчул даанышмандар, акылмандар, комузчулар, ырчы акындар, жамакчылар билимдүү молдолор болушкан эмеспи.

Тилекке каршы кыргыздын 2200-жылдан ашык дээрлик тарыхына дүйнөлүк элдердин Рух дөөлөттөрүнө маданий мухитине кошкон татыктуу салымына өнөрү өскөм мамлекеттүүлүгүнө карабастан колониялык күнкорлуктун бир тараптуу таптык идеологиянын кесепетинен кыргыздарды «карангы», «мал мүнөз», «билими болбогон», «келечексиз», «дөөпөрөс» деген саясатка калктын үч-төрт мууну тарбияланды эле, кийин рухуй дөөлөттү, чыныгы бабалык дөөлөттү, чыныгы бабалык тарыхты, эне тилин, дилин, философиясын билбеген интеллектуалдык «майыптар» көбөйдү. XXV кылымдын башаты Кыргыз мамлекеттүүлүгүнү 2200- жылдыгына нагыз, чыныгы, илимий элдик тарыхты калыбына келтирүү аны илимий далилденген багытка, нукка буру максат болушу зарыл.

Мугалим өзүнчө социалдык катмар катары Совет доорунда калыптанды. Кыргыз Советтик интеллигенциянын басымдуу бөлүгүнө айланды. Кыргыздар XX кылымдын биринчи жарым жылында үч жолу сабатсыздыгын жойду, 20-жылдарда араб ариптерин, анын экинчи жарымында латын ариптери, ал эми 40-жылдардын ичинде кириллицага өттү. Калк жалпы сабаттуу болуп, орто жана жогорку билимдүүлөр калктын дээрлик көпчүлүгүн түздү. Мугалимдерди даярдоо, тарбиялоо үчүн атайын педогогикалык окуу жайлар, институттар областардын борборлорунда (Мисалы, Нарын, Жалалабат, Каракол, Ош шаарында) Республиканын борбору Бишкек шаарында улуттук университетте, атайын кыз-келиндер институтунда уюштурулду. Алыскы айылдык райондорго барып иштөөчү мугалимдерге

бир топ эле социалдык жеңилдиктерди жана колдоолор (турак жай, отун менен камсыз кылуу, эмгек акысын көбөйтүү, пенсия маселеси боюнча ж.б.) көрсөтүлчү.

Мугалимдер социалдык катмар катары балдарды окутууда, айылдык маданиятты көтөрүүдө, социалистик идеяны таратууда, калктын адеп – ахлагын жогорулатууда негизги социалдык күч катары чоң маани ойногондугун танууга болбойт. Мугалимдер айылдын уяты, намысы, адебинин көрсөткөндүгү, ал эми мектеп маданиятынын очогуна айланган. Бирок, ХХ кылымдын акыркы чейрегинде мугалимдердин кадыр-баркы төмөндөдү, анткени айыл-чарба жумуштарын аткарууда, көчөлөрдү шыпырууда, пахта терүү, кызылча отоо, сакмалчылык, ошондой эле шайлоо өнөктөрүн уюштурууда мугалимдерге жүктөлдү. Сабактардын сапаты, окуучулардын окууга болгон ынтызары жукарды, адеп-ыйман басымдады, мугалимдин беделі төмөндөдү (15).

Коомдо социалдык сары убайым күчөп, теңдөөчүлүк, кайдыгерлик, ышкоолук, басымдуулук болуп, чыгармачылыкка, терең кесипкөйлүккө умтулуу жаштарды басаңдап, Советтик түзүлүш өзүнүн демократиялык, гумандык жана адеп – ымандык сапатынан ажырай баштаган. Мунун баары Советтик державанын тарабына түрткү болгону анчалык сыр эмес (14).

ХХ кылымдын 90-жылдарынын башында Кыргыз Республикасы Советтер Союзунун башка биримдиктер сыктуу эле азаттыкка чыгып, өз алдынча көз карандысыз «мамлекет - улут» катары өнүгүү жолуна түшкөн. Бул дүйнөлүк өзгөрүүлөрдүн жыйындысы болуу менен бирге кыргыз үчүн көп кылымдан кийин өз алдынча мамлекеттүүлүккө ээ болушу анын ар тараптан өнүгүшү, гүлдөшү үчүн тарыхый мүмкүнчүлүктүн ачылышы эле. Дүйнөлүк жана алыскы жана жакынкы кошуна мамлекеттердин жаңы коомду куруудагы бай тажрыйбаларды чыгармачылык менен пайдаланып, кылымдардан бери чогулган кыргыздын рухий дөөлөтүн намыскөйлүк, адептүүлүк, уяттуулук сапаттарын ойготуп, жеринин бүтүмдүгүн, калкынын бакубат бейпилдигин камсыз эткен, Улуттук кайра гүлдөп өсө баштагандыгына жол ачылган эле (17).

Эркиндиктин биринчи жылынан баштап капитализмдин баалуулуктарын, эрежелерин жакшыртууга аракет болгон программалар, долбоорлор, мыйзамдар, указдар кабыл алынды. Бирок, калктын экономикалык гүлдөөлөрү баштала элек, социалдык жиктенүүчүлүк тереңдеп, жаңы байлар азчылыкты түзүп, калктын көпчүлүгү жакырданды. Сары убайым тереңдеди, эртеңкиге ишенбөөчүлүк күчөдү, коомдук адеп-ыймандык негине доо кетти, социалдык-саясий турпатынын тамтыгы чыкты.

Азаттыктын 18 жыл ичинде мектептердин, билимдин жалпы абалында, мугалимдердин социалдык кебетесинде сапаттык өзгөрүүлөр байкалбайт, тескерисинче терс көрүнүштөр геометриялык прогресс менен көбөйгөнү жан кейитет.

Статистика боюнча мектептердин, ЖОЖдордун, окуучулардын саны өсүүдө, бирок, билимдик жана кесиптик сапаты мурун болбогондой төмөн. Кыргыз Республикасынын билим жана илим министрлигинин 2003-жылдагы маалыматы боюнча ЖОЖнан диплом алган миңдеген юристердин ичинен биринин да кесиптик жогорку деңгээлде ишти аткарганга жарабаган. Бул эмне деген артка кеткендик.

2003-жылдын март-апрель айларында Талас жана Нарын областарынын жогорку класстарында өткөрүлгөн көзөмөлдүк сынакта окуучулардын баарынын балдары ырасталбай «чыныгы көрсөткүч нөлгө барабар болгон» (11).

1999-жылы жүргүзүлгөн биринчи улуттук Эл каттоодо 7-15 жаштагы балдардын 30553чү мектепке барбаганы катталган (12). Бүгүн бул сан алда канча көбөйгөн (24).

Сабатсыз калк өлкөнүн жашы жеткен курактуу калкынын 1,3 пайызын 1999-жылы түзгөн болсо, кийин бул сан да көбөйүүдө. Тилекке каршы реформа деп ар бурчта кыйкырган менен жаштарды жашоого даярдоодо билим берип кесипчиликке үйрөтүүдө жаңы кыргыз мамлекеттүүлүктүн келечек максаттарына ылайык келген инсанды бүгүнкү мектеп калыптандыра албай жатат. Өзгөчө рухсуздук күчөдү. Кыргыз республикасынын жана Казакстандын Эл акыны Мухтар Шаханов рухсуздуктун кесепетинен жарты адамдар каптагандай кейип жатпайбы.

Замананы куйкалайбы, рухсуздук аптабы,
Улуу ыйык жерибизди жарты адамдар каптады,
Кайда барсам көз алдымда үлгү болуп жаркылдаар,
Жарты устаттар, башчы, кыздар, уулдар (25).

Кыргыз Республикасынын окумуштуулары: А.Какеев, В. Плоских, Б. Сыдыков коомдогу жарты адамдардын көбөйүп кетишин, рухсуз, билимдин зыяндуулугу. Демек, соңку кездеги дүйнөлүк деңгээлде өрүш алган ар намыс, уят, адилеттүүлүк, кайрымдуулук, адептүүлүк, улууну сыйлоо сыяктуу касиеттерге жеткиликтүү көңүл бөлүнбөгөндүгү менен түшүндүрүлөт. (25). Демек, мектеп коом алдындагы социалдык милдетин аткара албай жатабы.

Турмуштун оордугунан, өткөөл мезгилдин катаал кесепетинен мугалимдер өзгөчө азап тартышты. Эмгек акынын аздыгы жана өз убагында берилбегенинен, жашоо-тиричиликтин зарылчылыгынан мыкты мугалимдер Уралдан – Сибирде – Чукоткага чейинки мейкиндикте тентүүгө, базарларда соода – сатык менен алектенүүгө аргасыз болушту. Мектептерде жаңы рухий гуманитардык сабактар жана табигый илимдер боюнча мугалимдер жетишпейт. Канчасы статистикада (Социальное развитие КР 1997-2001, годовая публикация. Б.:2002) алар жөнүндө маалымат жок. Эмне үчүн? Мугалим жөнүндө мыйзам иштебеди? Кагазда калды. Себептерин ким билет?

XXY кылымдын кыргыз улут – мамлекет катары улуттук жаңырышын, эркин жана демократиялуу жарандык коом экенибизди бекемдөөнүн жол – жобосу Кыргыз Республикасынын конституциясынын жаңы редакциясында берилген (27). Жер планетасын каптап келе жаткан жана жашоонун бүт чөйрөсүнө жайылтууга аракеттенген ааламдаштыруунун (глобализациялоо), цивилизациялардын өз ара атаандашуусунун, интеграциялоо, интернационалдаштыруу шарттарында улуттук билим берүүнүн жана мугалимдин мааниси ченемсиз.

Анткени Адамды жаратууда (түзүүдө) ХХУ кылым өзгөчө, мурун болуп көрбөгөндөй социалдык – интеллектуалдык жабылыктарды алып келет. Анын пайдубалы билим, ал Адамдын, коомдун туруктуу өнүгүшүн камсыз кылуучу эң негизги кыймылдаткыч күч. Ошондуктан, адамзаттын мыкты акылмандары жаңы кылымда билим, мектеп, мугалим маселелерин тактай талкуулоодо. ЮНЕСКОнун ХХУ кылым үчүн деген билим боюнча Эл аралык комиссиясынын «Билим: жашыруун кенч» деген докладында ХХУ кылымдагы билимдин идеялары түп-тамырынан бери өзгөрөөрүн, ал энциклопедиялык билимге негизделген классикалык түрү башкача болоорун болжолдогон. Жаңы билимдин идеалы төмөнкү төрт эрежеге негизделет: 1. таануу үчүн билим; 2. аткаруу үчүн билим; 3. чогуу жашоо үчүн билим; 4. жашоо үчүн билим алуу (28). Демек, билимдин маани-маңызы, иши жана кызматы өзгөрөт, анын сапаты түп-тамырынан бери жакшырат, социалдык турпаты кайрадан түзүлөт. Ошентип, билим баалуулук, курам, жүрүш жана жыйынтык катары Адамды бүт өмүр боюу коштоп жүрө турган түгөнгүс байлык, азык. Ал жыйынтыктары Адамдын – сабаттуулук-билимдүүлүк – кесиптик бийиктик (компетентүүлүк) – маданияттуулук – менталитет сыяктуу сапаттарын калыптандырат. Саналып өткөн сапаттардын ар бири өзүнчө чечмелөгө жана талкууга татыйт. Бирок, бүгүн кыскартып айтканда – билим өзүнүн милдети боюнча – баалуулук же курал эле эмес, анын максаты – жаңы доордо алда канча кеңири жана бийик. Билимдин нукура маани – маңызы айрым инсан үчүн гана эмес, жамаатчылык, коомго, мамлекет жана бүтүндөй коом үчүн адамзаттын бардык рухий – интеллектуалдык баалуулуктарын өздөштүрүүнүн натыйжасында гана ачылат. Бул экономика. Адеп, интеллектуалдык абал үчүн билим чөйрөсүнүн жемиштерин пайдалануучулар – мамлекет, жамаатчылык, ар инсан жана жалпы эле бүтүндөй цивилизация үчүн маанилүү жыйынтык. Демек, ХХУ кылымда билим – мамлекетти түзүүчү касиетинин деңгээлине жетет. Бул жерде жогоруда саналып өткөн коомдук түзүлүштөрүнүн бардык тутамдарын, курамдарын, кучагына алат деген пикир жатат.

Дүйнөлүк социалдык ойчулдардын пикири боюнча келечек менталдык билимдүүлүктү: 1. менталдуу билимдүү Адам; 2. менталдуу билимдүү үй – бүлө; 3. менталдуу билимдүү уюм, ишкана; 4.

менталдуу билимдүү чөлкөм, коомчо; 5. менталдуу билимдүү мамлекет; 6. менталдуу билимдүү цивилизация. Билим – чагылган нурдай ой – жүгүртүү жана ХХУ кылымга тете келген жаңы Адамды калыптандыруунун булагына айланат (17). Маселе. Интеллектуалдык революция жөнүндө болууда. Адамзат, жер жүзү, дүйнө улуу интеллектуалдык бурулуштун алдында турат. Адамдар интеллектуалдык табиятын ачып – билүүнүн жана анын жүрүшүндө өзүнүн өнүгүшүн, ар тараптан өркүндөтүүнүн камсыз этүүнүн алдында турат. Бул келечектин татаал. Адамдын, коомдун, цивилизациянын жаңыча ойонуусун, менталдык билимин өркүндөтүүнүн талап эткен маселеден.

Демек, ХХУ кылымдын жаңы мектеби, жаңы мугалими доордо болуп жаткан жана боло турган жаңы кубулуштарга – ааламдаштыруу, цивилизациялардын атаандашуусу, интеграциянын жаңы деңгээлге көтөрүлүүсү, рухий – интеллектуалдык революциянын жайылышы, ошону менен катар «мамлекет – улут» ренессансы, Инсандын табияттап болгон бүт мүмкүнчүлүктөрүн толук ачылышы, анын жаңы маалымат – технологияны өнүктүрүү жана жетишкендиктерин өзүнүн кызыкчылыктары үчүн чыгармачылыкта пайдалануу – сыяктуу милдеттерди ийгиликтүү чечүүгө чакырылган.

Жаңы ХХУ кылымда дагы бир чоң өзгөрүүлөр күтүлүүдө. Ал цивилизациялардын өнүгүшүндөгү багыттын өзгөрүшү. Дүйнөлүк окумуштуулардын пикири боюнча (О. Шпенглер, К. Ясперс, А. Тойнби, П. Сорокин, Жорж Сорос, Жан Бодрийар, Джон Грей, Ю.Я. Яковец ж.б.) ХХУ кылым Чыгыштын цивилизациясы болот (30). Эгерде цивилизациялардын өнүгүү доорунда – адегенде экономика, менчик, мүлк, акча – цивилизациянын өркүндөшүнүн негизи болсо, ХХ кылымда саясат алдынкы орунга чыккан. Ад эми ХХУ кылымда болсо, билимдүүлүк, маданият, ыйман, адептик, интеллектуалдык сапаттар цивилизациялык өнүгүүнүн пайдубалын түзөт. Бул сапаттар телегейин – тегизи менен чыгыш цивилизацияларына тиешелүү. Ошондуктан, адамзат өз келечегин рухий, адеп-ыймандык баалуулуктар менен байланыштырып жаткандыгын да терең себептери бар. 2003-жылы Крнын Жогорку Кеңеши кабыл алган «Билим берүү жөнүндө» мыйзамы мурунку (90 жылдагы) мыйзамга караганда алдыга жылгандык, бирок, билимдин маани – маңызы, милдети, жаңы Адамды жаратуудагы айныгыс жүгү ачык көрсөтүлбөгөндүгү өкүнтөт (31).

Демек, жаңы ХХУ кылымдын талабына жооп берге турган жаңы мектепти түптөө жага ар тараптан өркүндөтүү күн тартибине коюлууда. Жаңы мектептин жаңы Адамды калыптандыруу, окутуу жана тарбиялоо тапшырмаларын ийгиликтүү, чыгармачылык менен аткарылышы мугалимге түздөн-түз байланышкан. Ошондуктан, мугалим жаңы доордун жаңы шартында да зор социалдык күч болуп кала берет.

Башталгыч жана негизги билим берүүчү мектептердин мугалимге рухий, адептик, интел-

лектуалдык талап мындан ары да азайбайт. Аларды даярдоонун жана кайра даярдоонун социалдык өнүгүшүнүн, рухий - интеллектуалдык жогорку деңгээлин камсыз кылуунун мамлекеттик стратегиялык программалары зарыл.

Ар бир адамды Чыгыштын жан-дүйнөсүнө Батыштын акылына сугаруу жаңы тарыхый шартта эң татаал жана карама-каршылыктуу, бирок эң зарыл маселеге айланууда. Бул маселелерди чечүү агартуу, билим, маалымат иштери менен тыгыз байланышкан. Маселе билим берүүнү, ишеничти калыптанышын, диндин деңгээлине көтөрүү жөнүндө болууда. Билим – рухтук – ишенич - ХХУ кылымда адамдын сапаттык касиетине айланат. Демек, коом өзгөрөт, ал такыр башкача болот. Маселенин мындай коюлушу жана чечилиши мугалимдердин деңгээлине, даярдыгына, ишеничине, адеп-ыйманына түздөн-түз байланыштуу.

Кыргыз коому ааламдаштыруу жана цивилизациялардын атаандашуу дооруна кандай болот, кайда барат? Мектептин баштапкы класстарында жана жогорку окуу жайларында социалдык-гуманитардык илимдерди окутуунун түрлөрү жана деңгээли кандай өзгөрөт? Бул жана башка тагдыр чечээр социалдык маселелердин чечилиши даярдалган жаңы адамдын түшүнүгүнө, ишенимдүүлүгүнө, Рух – интеллектик деңгээлине, ишеничине жараша болушу талашсыз. Алардын оң чечилиши, ар тараптан даярдыгы болгон мүлктүк көз карандысыз, социалдык кубаттуу мугалимге жараша болоору шексиз. Ошого жарай турган жаңы мугалимдерди даярдай алабызбы? Азыркы мектептерде эмгектенип жаткан мугалимдерди жаңы талапка ылайык милдеттүү түрдө кайра даярдоого даражабыз жетеби? Маселенин маңызы мына ушунда!

Адабияттар:

1. Ульрих Бек. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию. / Пер. с нем. М.: 2001, 304 с.
2. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М.: 2001, 254с.
3. П. Штомка. Социология социальных изменений. / Пер. с англ., - М.: 1996, 416 с.
4. Э. Гидденс. Социология./Пер. с англ.,- М.: 1999, 704 с.
5. Джорж Сорос. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. Пер. с англ., - М.:2001, 458 с.
6. Гане-Петер Мартин, Харальд Шумани. Западная глобализация. Атака на процветание и демократию. Пер. с нем., - М.: 2001, 330 с.
7. А.С. Панарин. Глобальное политическое прогнозирование. – М.:2002, 352 с.
8. Бодрийяр Жак. Символический обмен и смерть. Пер. с фран., - М.:2000, 220 стр.
9. К. Исаев. Глобализационные изменения и демократия в Кыргызстане. // Социальные и гуманитарные науки. Б.: 2002, № 3-4.
10. Г.Х. Попов. Будет ли у России второе тысячелетие? – М.: 1998, 302 с.
11. Пол Кеннеди. Вступая двадцать первый век. Пер. с англ., - М.: 1997, 480 с.
12. И. Б. Орлова. Евразийская цивилизация. Социально – историческая ретроспектива и перспектива. – М.: 1998, 280 с.
13. М. Ашимбаева. Политический транзит: от глобально-го к национальному изменению. Астана, 2002, 304 с.
14. К. Исаев «Общества риска» в условиях глобализации. // Социс. М.: 2001, №12.
15. У. Асанов. Философия образования. Б.: 2001, 265 с.
16. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI в. – М.: 1998, 608 с.
17. К. Исаев. Образование и менталитет. Б.: 2005.
18. «Манас» Энциклопедия. 1-2 т. – Б.:1995.
19. Кыргыздын макал – лакаптары. – Б.:2001, 208.
20. Махмуд Ибн Хусейин Аль – Кашкари. Түркий тилдер сөздүгү. Чороев Т.К. Махмуд Ибн Хусейин Аль – Кашкари жана «Түркий тилдер сөз жыйнагы» - Ф.:1990, 49-65 с.
21. Жусуп Баласагын. Кутту билим. Дастан / Байыркы түрк тилинен которгон Т. Козубеков. – Б.:1993, 496 б.
22. К. Исаев. Биз кыргыздар: ким элек? Ким болдук? Кайда баратабыз? // «Агым», 14.02.2003.
23. К. Исаев. Өзгөнү ээрчиген өзүн унутат. // «Фергана», 15-21.03.2003.
24. Социальное развитие КР. 1997-2001. Годовая публикация. – Б.:2002, 54-бет.
25. А. Какеев., В. Плоских, Б. Сыдыков. Кылым проблемасы. Жарты адамдар формасы. // «Кыргыз туусу», 18-21. 04.2003.
26. Закон Кыргызской Республики «О статусе учителя». – Б.:2003.
27. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. – Б.:2008.
28. Хюснет А. Образование в 2000 году: исследовательский проект. / Пер. с Англ.- Мн.:1995.
29. Тонни и Барри Бьюзен. Супер мышление. / Пер. с Англ. – Мн.:2003, 304 с.
30. К. Исаев. XXI кылым – Чыгыштын цивилизациясы / «Фергана», 20-27.12.2002.
31. Билим берүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамы. // «Эркин Тоо», 13.05.2003.